

Лілія Трофимович
(Львів)

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ В ПОЛЬСЬКОМУ ЕМІГРАНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ В ЖОВТНІ – ГРУДНІ 1939 РОКУ

У статті на основі джерел та новітньої історіографії прослідкована поява в польському емігрантському середовищі ознак готовності до співпраці з українським національно-визвольним рухом після вересневої поразки Польщі. З'ясовані політичні категорії, які перешкодили виробити єдину концепцію порозуміння з українцями і були неприйнятними для останніх.

Ключові слова: емігрантське середовище, еміграційний уряд, польська політика, українське питання, український національний рух.

В статті на базі джерел та новітньої історіографії прослідковано появу в польській емігрантській середовищі симптомів готовності до співпраці з українським національно-визвольним рухом після вересневої поразки Польщі. Виявлені політичні категорії, які перешкодили виробити єдину концепцію порозуміння з українцями і були неприйнятними для останніх.

Ключевые слова: эмигрантская среда, эмиграционное правительство, польская политика, украинский вопрос, украинское национальное движение.

On the basis of the sources and the latest historiography, the article scrutinizes the appearance in Polish emigration environment of the signs of readiness for collaboration with Ukrainian national movement for liberation after the defeat of Poland in September. The political categories that prevented from elaborating the common conception of coming to agreement with Ukrainians and were unacceptable for them are elucidated.

Key words: emigration environment, emigration government, Polish policy, Ukrainian problem, Ukrainian national movement.

Розробка та реалізація польським еміграційним урядом української політики займали важливе місце в розвитку двосторонніх від-

носин в роки Другої світової війни, а тому привертали і продовжують привертати увагу науковців. Вагомий внесок у вивчення даної теми здійснили Л. Зашкільняк, І. Ільюшин, К. Лада, В. Макарчук, Ч. Партач, Р. Тожецький, І. Шишкін та інші польські й українські історики. Водночас залишається недостатньо дослідженим процес становлення поглядів польського емігрантського середовища на українську проблему в перші місяці після вересневої поразки Польщі.

Мета статті – простежити появу ознак готовності польського еміграційного середовища до налагодження контактів з українським національним рухом у жовтні-грудні 1939 р.

Як відомо, польський еміграційний уряд було сформовано 30 вересня 1939 р. у Франції. Спочатку він діяв у Парижі, згодом переїхав до Анжера, а після поразки Франції – до Лондона.

Генерал В. Сікорський, який очолив уряд, звернувся до держав, що перебували у стані війни з Третім рейхом, а також до нейтральних країн з нотою, в якій пропонувалось засудити радянсько-німецький “Договір про дружбу і кордон”. У ній зазначалося: “Перед лицем порушення священних прав Польської держави і польського народу, про що свідчить угода, заключена між Німеччиною та Росією, в якій сторони домовилися про поділ території Польської Речіпосполитої і володіння нею обома державами, що здійснили агресію, я вношу від імені польського уряду офіційний протест проти змови між Берліном і Москвою всупереч усім зобов’язуючим міжнародним нормам і угодам, як і всупереч будь-якої людської моралі. Польща ніколи не визнає цього акта насильства, оскільки сила закону на нашому боці. Ми ніколи не відмовимося від розпочатої боротьби, яку ми закінчимо лише тоді, коли наша країна буде звільнена від агресорів, а наші справедливі права будуть повністю відновлені” [26, с. 27-28].

Як впливало, з однієї з перших заяв В. Сікорського, “польський уряд не бачить різниці між загарбанням польських земель Росією та Німеччиною” [10, арк. 197].

Новоутворений уряд практично негайно спробував поставити під сумнів “демократичний” характер плебісциту, проведеного у формі Народних Зборів. Характерним у його ставленні до кремлівського аргументу “плебісциту” та його правового значення стало намагання, по-перше, піддати сумніву переважно український етнічний склад територій, що тепер відійшли до УРСР, і, по-друге, заперечити будь-які симпатії тутешніх українців до СРСР, а, отже, довести їх відмову від самої ідеї добровільного входження до останнього [5, с. 192]. Натомість

мість у грудні 1939 р. він офіційно заявив: “Національним меншинам, які разом з польським народом взяли участь у боротьбі і позоставилися вірні польській державі, Польща забезпечить справедливість, вільний національний і культурний розвиток під захистом закону” [18].

Еміграційний уряд наголошував, що лише він має законне право управляти на територіях довересневої Польщі. Зокрема, він висловив протест проти мобілізації до лав Червоної армії, проведеної радянською владою в Західній Україні, оскільки, мовляв, польське, українське і навіть частина єврейського населення даних теренів саме в еміграційному уряді бачить той осередок захисту, що визначає, як потрібно діяти в даних умовах [19, с. 139]. Його міністерство інформації і документації звертало увагу на те, що московське радіо багато уваги приділяло Західній Україні, намагаючись “зобразити сучасне становище тутешнього населення у рожевих барвах, що, мовляв, є наслідком доброзичливих дій радянської влади. Натомість становище населення в період існування незалежної Польщі змальовується як нечувано тяжке...” [10, арк. 197].

Інші джерела цього ж міністерства повідомляли в грудні, що “українське населення спільно з польським бореться проти більшовицької агресії. Українці добре забезпечені зброєю й амуніцією, які приховували від ДПУ... У зв’язку з сучасним бунтом радянська влада запровадила обов’язкову реєстрацію всіх чоловіків від 18 до 42 років. Наслідком реєстрації має бути їх масова депортація углиб Росії” [10, арк. 201].

У міністерство надходила інформація, наприклад, про те, що багато працівників розумової праці Львова переходять на території, окуповані німцями, і лише у виняткових випадках, і поза власною волею залишаються під радянською владою. “В університеті та політехніці панує хаос, навчання відбувається не регулярно. Відомих професорів-поляків усунуто, а на їх місці – євреї й українці” [11, арк. 6].

В інших повідомленнях зверталася увага на те, що на окупованій Німеччиною польській території “українці займають привілейоване становище і зрівняні у правах з фольксдойчами”. Так, невідомий автор вказував, що українці мають у Генеральному Губернаторстві свої товариства, активно підтримувані окупаційною владою. Зокрема, їм віддано костел у Холмі. “Усе частіше чути українську мову на вулицях і у приміщеннях Варшави. У більшості в’язниць на території Малопольщі на німецькому боці обслуга – від коменданта до охоронця – сформована з українців. Навіть на теренах, приєднаних до рей-

ху, у в'язниці є українська обслуга, спеціально для цього навчена” [10, арк. 313; 13, арк. 1-2].

Як впливає з архівних матеріалів, згідно повідомлень, одержаних еміграційним урядом з різних джерел, у Тарнові німці створили школу підхорунжих для українців, у Закопаному вишколювалися колишні відділи січових стрільців спеціально для проходження прикордонної служби. Відкрилася українська поліцейська школа, а серед поліції у містах Генерального губернаторства з'являється щораз більше українців [13, арк. 3-4].

Після сформування еміграційного уряду ним були визначені три ключові цілі воєнного періоду:

1. Польща відновить незалежність.
2. Польща не може вийти з війни з меншою територією.
3. Для зміцнення безпеки Польщі слід ліквідувати проблему Східної Пруссії [19, с.16; 20, с. 17].

Ще 10 жовтня на своєму засіданні уряд, формулюючи військові завдання, зазначив, що вони полягали “не лише у розгромі німців, а й у створенні також у Центральній Європі осередку з Польщею на чолі, який міг би бути противагою і Німеччині, і Росії” [22, с. 12].

30 листопада був виданий декрет президента Польщі В. Рачкевича про недійсність будь-яких законів, прийнятих окупаційною владою, зокрема і стосовно кордонів. Як бачимо, на офіційному рівні була задекларована позиція неподільності кордонів держави [21, с. 179-180].

Урядова коаліція була однотайна в тому, що на фініші війни її країна доб'ється тривких міжнародних позицій. Інакше, мовляв, і бути не може. В. Сікорський і його оточення бачили на завершальному етапі війни зміцнілу Річпосполиту, яка, спираючись на потужну підтримку антифашистських сил, стане на чолі сильного блоку у Центральній Європі, що буде протистояти і Німеччині, і Радянському Союзу [24, с. 248]. Як слушно зауважив Л. Зашкільняк, будуючи плани участі Польщі у війні і післявоєнному врегулюванні, її уряд у початковий період своєї діяльності керувався ілюзіями про рівноправне партнерство розбитої й окупованої Речіпосполитої з західними союзниками і вірив в їхню зацікавленість у відбудові міцної держави між Німеччиною і Радянським Союзом. Насправді у тодішній великій політиці Лондон і Париж більшою мірою були зацікавлені у залученні до боротьби з рейхом потужних ресурсів СРСР, усвідомлюючи, що за його участь у війні доведеться розплачуватись суттєвими поступками. За таких умов Польща і польське питання в перспективі пе-

ретворювалися в об'єкт торгів між союзниками по антигітлерівській коаліції [1, с. 125-126].

Цілі міжнародної політики були конкретизовані у бюлетні МЗС від 28 листопада 1939 р. та у пізнішому циркулярі міністра закордонних справ А. Залевського у справі східних кордонів та інкорпованих СРСР земель. З цих та інших документів випливало, що уряд послідовно виступав за відновлення довоєнних кордонів Польщі, враховуючи також входження до її складу Східної Галичини та Західної Волині. А все це, своєю чергою, було тісно пов'язане з українською проблемою. Поляки усвідомлювали, що без її вирішення, без досягнення порозуміння з українцями на нових засадах втримати західно-українські території, а також розширити сферу свого впливу в Центральній і Східній Європі, зрештою, демократизувати країну після закінчення війни буде неможливо.

На думку І. Шишкіна, ставлення еміграційного уряду до української проблеми на початковому етапі війни було зумовлене, поперше, історичними чинниками у взаємовідносинах двох народів, тобто уявленнями поляків про єдину неподільну Річпосполиту "від моря до моря". По-друге, на це ставлення впливали довоєнні погляди останніх на те, хто такі українці, до чого вони прагнуть і чи є їхні прагнення корисними для польської держави. По-третє, важливу роль тут відіграла й офіційна позиція щодо поляків з боку українського національно-визвольного руху в особі ОУН. Не слід забувати, що свою політику стосовно української проблеми польська сторона вимушена була узгоджувати з планами західних держав, які часто просто не хотіли дратувати кремлівське керівництво, оскільки розуміли: їхня мета – залучення СРСР до табору союзників [9, с. 292].

Створений з метою розв'язання української проблеми Комітет міністрів у справах краю (КМСК) видав 28 листопада неофіційну декларацію, що призначалася лише для довірених осіб і була своєрідною директивою для двосторонніх переговорів. У її вступній частині підкреслювалось: "Уряд не лише допускає можливість порозуміння з незалежницьким українським рухом, а й визнає потребу створення спільного польсько-українського фронту...спрямованого проти окупантів" [12, с. 4]. В окремих пунктах документу зазначалося:

"1. Буде створена українська незалежна держава. Стосовно східних кордонів цієї держави поляки погодяться на будь-яку найсмисливішу пропозицію української сторони.

2. Незалежна українська держава буде у федерації з Республікою

Польща на принципах рівності. Проходження кордону між Польщею і Україною буде залежати від характеру федеративного устрою.

3. Українська меншина у межах Польської Республіки і польська меншина в межах Української держави будуть користуватися всіма національними і культурними правами на принципах взаємності” [12, с. 4-5].

Як бачимо, наведений матеріал містив елементи вироблення нового підходу до політики в українському питанні, маючи в своїй основі ідеї прометеїзму, а також суперечив вищезазначеній офіційній позиції уряду – відновлення довоєнних кордонів Польщі.

Варто зазначити: під терміном “незалежницький український рух” польські політики мали на увазі петлюрівських республіканців – самостійників, котрі діяли в еміграції у Франції, та легальні українські політичні партії міжвоєнної Другої Речіпосполитої і не збиралися співпрацювати з радикально налаштованими націоналістами, програмні документи і дії яких містили гостре антипольське спрямування і які тоді орієнтувалися на нацистів [2, с. 55; 7, с. 79].

Голова КМСК генерал К. Соснковський передав дану декларацію В. Сікорському для затвердження. Проте останній зі скептицизмом відреагував на пропозицію повернутися до політики федералізму Ю. Пілсудського, оскільки вважав, що стосунки між країнами та спільний кордон народи встановлять після закінчення війни, а незалежна Україна постане на радянських землях. Він також сумнівався, чи підтримають цю політику прометеїзму західні союзники [19, с. 18; 23, с. 101].

З огляду на це офіційна декларація уряду від 18 грудня 1939 р., що визначила пріоритетні напрямки його зовнішньополітичної діяльності, лише у найзагальніших рисах торкалася українського питання, зокрема підтверджувала засади рівноправності і справедливості у ставленні до національних меншин, одночасно проголошуючи боротьбу за повернення втрачених східних земель [4, с. 110]. Дещо раніше, 12 грудня, К. Соснковський заявив: “Про відмову від Львова не може бути й мови. Важко уявити собі розв’язання справи інакше, як таке, що незалежна Україна постане за Збручем” [17, с. 587].

Водночас, як зауважив Л. Зашкільняк, у реальних воєнних подіях українське питання в світовій політиці, в тому числі й політиці еміграційного уряду, виступало не підметом, а тим більше першорядним підметом, а предметом, об’єктом політики різних міжнародних сил, в яких Річпосполита в силу історичних обставин мала перед Україною

значні переваги. Мова йде про державницьку свідомість політичних сил і більшості поляків, опору на легітимну традицію самостійної держави з певним міжнародним авторитетом, дипломатичну підтримку з боку західних лідерів країн антигітлерівської коаліції [1, с. 123].

Як впливає з листування між В. Сікорським і К. Соснковським у жовтні-листопаді, тодішня позиція уряду в українському питанні була наступною: "Мусимо протестувати проти будь-яких спроб поставити під сумнів наші права на цілісність державної території Польщі, які, можливо, робитимуться урядами або громадськістю в союзницьких нам країнах. Водночас слід переконати союзників, Ватикан і Америку в тому, що Польща повинна мати спільний кордон з Румунією. При цьому необхідно стверджувати, що українці є ненадійним партнером для союзників..., що на випадок віддання українцям Малопольщі Румунії буде загрозувати втрата Бессарабії і Буковини (внаслідок цього погіршаться відносини між союзниками і Румунією) і що Східна Малопольща є територією зі змішаним населенням (українці, поляки, євреї), котре скоріше буде прагнути належати до демократичної Польщі, аніж до України – країни молоді і тому більш націоналістичної" [3, с.18-19; 13, арк. 54].

В іншому урядовому документі, датованому осінню 1939 р., окреслювалася можлива позиція в українській справі. Мовляв, якщо Річпосполита хоче стати ефективним бар'єром проти Німеччини і Радянського Союзу, бастионом західної культури на сході, самостійною і поважною державою, не бажає втратити здобутих і збережених до цього часу позицій, то їй потрібне надійне опертя в цьому регіоні при утриманні твердинь польськості – Львова та Вільно, а особливо досягти спільного кордону з Румунією. "Втрата цих міст... перетворить Польщу в безсилу державу без жодного майбутнього" [13, арк. 51].

Разом з тим, як застережено в документі, уряд має визнати факт, що східні терени є національно змішаними, особливо південно-східні воєводства, де проживають українці. Звідси, він мусить "рахуватися з можливістю, що постане проблема незалежної України, і тому потрібно підготувати терен так, аби майбутній уклад відносин на нашому сході був би для нас найсприятливішим" [13, арк. 52].

Польські дипломатичні кола, інші урядові відомства стежили за діяльністю тамтешніх українських організацій в Європі й Америці, на території Генерального Губернаторства та на "східних кресах", приєднаних до СРСР, і намагалися порозумітися з ними. Одним з ініціаторів такого порозуміння виступав К. Чарковський-Голєєвський. У

своєму листі з Великобританії міністру внутрішніх справ уряду РП С. Коту 16 листопада він переконував у необхідності “укладання... польсько-української угоди” і викладав своє бачення ймовірного вирішення української справи. “Оскільки тимчасово ні про яку польсько-українську федерацію не може бути й мови з огляду на необхідність гарантування польській державі недоторканості її кордонів, вважаю, що виокремлення Східної Малопольщі і Волині в окрему провінцію, об’єднану з Польщею подібно до того, як були об’єднані коронні землі з Австрією, могло б заспокоїти наших українців. Збереження австрійських традицій в українському суспільстві, побоювання перед великою Україною... і можливість у новій провінції упорядкування життя на демократичних засадах задовольнили б їх, а водночас уможливили б співжиття українців з місцевим польським елементом. Стосовно ж питання про те, чи мусила б укладена з українцями угода обумовити створення в майбутньому федерації з великою Україною, ми вважаємо, що зараз це питання є другорядним і неактуальним. Обумовленість цього положення мала б цінність єдино з тієї точки зору, що угода враховувала б національні прагнення українців, а також їхню теорію про єдиний великий український народ” [4, с. 111; 13, арк. 58-59].

В. Сікорський та його оточення звернули увагу, насамперед, на новостворений уряд УНР, сформований із паризької пропольської групи, очолюваної В. Прокоповичом, О. Шульгіним і О. Удовиченком, яка керувалася програмою С. Петлюри і в розглядуваний період об’єднувала навколо себе “Український комітет”, видавала українською мовою тижневик “Тризуб”, а для преси і французьких політиків – бюлетень українського прес-бюро, налагоджувала політичні зв’язки [5, с. 11; 20, с. 20]. Знаково, що вже 1 вересня 1939 р. “Тризуб” відреагував на гітлерівську агресію проти Другої Речіпосполитої спеціальною заявою. “Німецький рейх, нападаючи на Польщу, поставив Європу і світ перед загрозою страшних страждань, великих нещасть і небаченої розрухи, – вказувалося тут. – Та незалежно від того, як розвиватимуться події, українці чудово знають, де їхнє місце у страшних і вирішальних перипетіях світової драми, що насувається небаченою грозою та воєнним лихоліттям. Станемо на боці Франції, Англії і Польщі. Йдучи поряд з ними, знатимемо, що будемо боротися за правду і справедливість, за право нашого народу на незалежну державу. Перебуваючи на боці цих держав, продовжуватимемо боротьбу з новим союзником німецького Рейху – Москвою – нашим одвічним

ворогом і наблизатимемося до визволення України з московських кайданів” [8, л. IX].

Польська сторона була проінформована про слабкий вплив петлюрівців як на українців “східних кресів”, так і на еміграції. Тому їм було рекомендовано розширити політичний склад створеного у Парижі Українського комітету за рахунок представників УНДО, ОУН, УСДРП, українців Канади і Румунії і закликати їх дійти до порозуміння. Налагодження зв’язків з українськими політичними силами переслідувало мету залучити їхні розрізнені угруповання до боротьби з Третім рейхом і виступити спільним фронтом проти окупантів. З цією метою уряд виділив 60 тис. франків, аби член УНДО В. Соловій міг поїхати до Італії для переговорів з оунівцями, а О. Шульгін – до Фінляндії не лише вести переговори, а й агітувати радянських військово-полонених до співпраці і боротьби на стороні союзників, зокрема, вступати до польського війська, що тоді формувалось на території Франції [23, с. 98]. “У цей грізний і вирішальний час українська думка і чин мусять бути єдиними, – вказувалось у зверненні Українського комітету “До українського громадянства”. Всі тактичні розходження, що могли ділити українське громадянство, впали перед лицем нової катастрофи нашої. Немає ні наддніпрянця, ні галичанина, не має серед нас партій і угруповань, які б мали хоча найменшу підставу ворогувати між собою. Існують тільки українці, єдині думкою і волею...” [13, арк. 1].

У зверненні звучав заклик до українців без жодних вагань стати на бік Франції та Великобританії, пов’язати свої сподівання з їхньою перемогою і всіма силами сприяти останній, засудити агресію Німеччини і СРСР проти Польщі, досягти порозуміння між поляками, українцями та іншими національностями. “Коли ще недавно поміж цими народами велися гарячі, пристрасні суперечки, робилися кривди один одному, то тепер настав час, коли саме життя примушує їх знайти спільну мову, одріктися від думки про панування одного над другим. Усі народи мають одне велике завдання: боротьба з двома імперіалізмами, російським і німецьким, совітським і націонал-соціалістичним, що простягли братерськи один одному руки” [13, арк. 36].

У редакційній статті 37-го номера тижневика “Тризуб” за 26 листопада аналізувалися тодішні українсько-польські відносини, підкреслювалася необхідність їх “грунтовного перегляду...і не з погляду минулого, а з погляду сучасного і ще більше майбутнього”. Тут роз’яснювалось: не час зараз братися за розв’язання завдань з багатьма невідомими, зокрема територіальних й ідеологічних; потрібно від-

кинути “болючі та гіркі” сторінки взаємних стосунків, а вияснити ті, які “можуть їх полегшити і скріпити” [8, 16. XI].

У вищенаведених та інших матеріалах, зокрема у довідках й інформаціях, підготовлених експертами для польського уряду і підпілля, чітко простежувалась позиція, побудована на засадах прометеїзму – спільної боротьби поневолених народів проти більшовицького СРСР, згода на утворення української держави, але на території Наддніпрянської України, а також зусилля в напрямку об’єднання розрізненого українського руху і використання його для власних цілей – боротьби з окупантами, відновлення незалежності Польщі, збереження її цілісності у довересневих кордонах. Зрозуміло, що така позиція була неприйнятною для українського національно-визвольного руху, а тому закінчилася провалом ініційована поляками спроба утворити загальноукраїнський комітет, під орудою якого об’єдналися б усі українські політичні сили, і зайшли у безвихідь двосторонні взаємини. Про це свідчили, зокрема, і повідомлення польських дипломатів. Так, консул у Вінніпезі Ю. Шиговський інформував, що українська преса різних політичних напрямків у Канаді активно відгукнулася на перші заяви еміграційного уряду. Проаналізувавши її, він звернув увагу на наступне: “Великий жаль, а також гнів викликало в українських націоналістів повідомлення про те, що польський уряд не зріє і навіть не думає зрестися земель, окупованих Росією. Заява генерала Сікорського, що Польща має бути відбудована у довоєнних кордонах, дуже занепокоїла оунівців” [14, арк. 1].

Далі консул процитував газету “Новий шлях”, яка закликала “чим швидше протидіяти цій небезпеці, аби знову не було пізно”. З надрукованого тут матеріалу випливало, що українці повинні “виступити на міжнародному форумі і голосно заявити про свої права... захищати перед чужинцями свою позицію і вимагати справедливості та незалежності для українського народу” [14, арк. 2].

Даючи узагальнену оцінку матеріалам, надрукованим у “Канадському фермері”, Ю. Шиговський зауважив, що часопис дуже злякався заяви емігрантського уряду з приводу майбутніх кордонів Польщі і “б’є на сполох, нібито українцям знову загрожує польська окупація” [14, арк. 5]. Як інформував цей дипломат, “Канадський фермер” закликав українців об’єднатись, особливо на міжнародній арені, аби не допустити другий раз подібного “нешастя”. Консул звернув особливу увагу на наступні слова в одному з номерів цього часопису: “Якби трапилося нещастя і в нововідбудованій Польщі знову опинилися

мільйони українців, то нехай світ уже тепер знає, що майбутній мир буде лише тимчасовим. Обов’язком української закордонної еміграції та її преси є пояснити цьому світові, що український народ з аналогічних позицій ставиться і до московського окупанта. Український народ бажає своїй землі цілковитої державної незалежності і від того ніколи не відступить” [14, арк. 6].

Коментуючи зміст комуністичної преси, зокрема “Народної газети”, Ю. Шиговський акцентував увагу на тому, що кожен її номер наповнений повідомленнями про “радісне і щасливе” життя українців, які в “історичний день 17 вересня були визволені з-під гніту польських панів”. Оскільки українців тепер “визволили”, то, на думку місцевих комуністів, “не має сенсу в існуванні товариства “Оборони Західної України”, усі відділи якого розпустили, а його члени вступили переважно до товариства “Захисту Буковини і Бессарабії” і очікують тепер на визволення цих країв від румунського ярма” [14, арк. 2].

Як свідчать архівні матеріали, шеф Головного штабу Війська Польського О. Кендзьор надіслав міністру внутрішніх справ С. Коту редакційну статтю “Рахунок сумління”, надруковану 12 листопада в польському часописі “Kurjer Polski”, що виходив у Бухаресті, супроводивши її власним коментарем. Вона привернула увагу своєю гострою критикою міжвоєнної політики польських урядів стосовно українців. У ній, зокрема, зазначалося: “Майбутня Польща буде або державою братерства народів, або знову буде приречена на безсилля. Ми безнадійно топтали в т.зв. українському питанні, торгуючись за кілька шкід, чи кооперативів, не погоджуючись на український університет, щоб врешті-решт опинитися з братнім українським народом під сильним гнітом, а Львівський університет зберегти для того, аби в ньому зараз навчали “політграмоти” [15, арк. 129]. В коментарі особливо акцентувалося на заключній частині статті: “...Польща, аби могла існувати потребує сильної і незалежної сусідки – Великої України включно з західноукраїнськими землями” [15, арк. 129]. Стаття була розглянута на засіданні уряду і викликала палкі дискусії.

У руслі ставлення еміграційних кіл до української справи заслуговує на увагу і машинописний текст реферату З. Залевської: “Польсько-українські стосунки під час радянської окупації (вересень-листопад 1939 р.)”, виявлений в архіві С. Кота. Тут вказано: агресія СРСР проти Речіпосполитої раптово призвела до неочікуваної зміни у ставленні українців до поляків, яку останні повинні взяти під пильну увагу з огляду на прагнення німців перетягнути перших на свій

бік. Автор піддає критиці тих польських політиків, які “мріють про відновлення справи Пілсудського” – походу на Київ, але разом з німцями [16, арк. 1]. На конкретних прикладах З. Залевська намагалася довести, що українцям у їхніх державницьких прагненнях не варто сподіватися ні на Берлін, ні на Москву, а радянська окупація (“злидні, голод, арешти, розстріли”), мовляв, остаточно “переконає українців повернутися до добрих польських часів” [16, арк. 3-7].

Через розгорнуту агітацію і саботажні дії українських націоналістичних і комуністичних організацій зазнала невдачі спроба еміграційного уряду залучити польських громадян української національності до Війська Польського у Франції. З огляду на це уряду надходили пропозиції від польських дипломатичних представництв у Бухаресті і Чернівцях про створення в лавах Війська Польського українського підрозділу з українським командуванням, синьо-жовтими барвами у кутках польських прапорів, що на їх думку, мало би велике пропагандистське значення і сприяло би впливу українських добровольців – громадян Речіпосполитої, а також українців з Канади, Англії, Франції. Лише в останній їх тоді перебувало близько 50 тис. осіб [7, с. 8; 19, с. 16, 72; 25, с. 195]. Однак ці пропозиції залишилися на папері.

Наведений матеріал дає можливість зробити наступні висновки. У жовтні-грудні 1939 р. у польському емігрантському середовищі з’явилися деякі ознаки готовності до співпраці, правда на польських умовах, з українським національно-визвольним рухом, яка, проте, розглядалася лише в руслі залучення останнього до спільного фронту боротьби з окупантами і використання його для досягнення головної мети – відновлення будь-якою ціною незалежності Польщі в кордонах до вересня 1939 р., не пропонуючи натомість жодної реальної поступки українцям.

При цьому уряд В. Сікорського спирався на політичні постулати, вироблені у міжвоєнний період, які полягали у збереженні за Польщею західноукраїнських земель, традиційному розгляді українського питання, як цілковито внутрішньої справи, до того ж винятково територіальної, а не національної, недооцінці потенційних можливостей українського фактора, ігноруванні наростаючого українсько-польського протистояння.

Така позиція польських діячів перешкодила у розглядуваний, безперечно, вельми короткий, період виробити єдину концепцію порозуміння з українським національно-визвольним рухом і, зрозуміло, була цілком неприйнятною для останнього.

Джерела та література:

1. Зашкільняк Л. Українська проблема в політиці польського еміграційного уряду і польського підпілля в 1939 – 1945 роках / Л. Зашкільняк // Україна-Польща: важкі питання. – Варшава, 1999. – Т. 4. – С. 122–138.
2. Зашкільняк Л. Ідеологічні та програмні засади ставлення українських політичних сил до Польщі і поляків в роки Другої світової війни / Л. Зашкільняк // Україна-Польща: важкі питання. – Варшава, 2006. – Т. 10. – С. 37–77.
3. Льюшин І. ОУН-УПА і українське питання в роки Другої світової війни в світлі польських документів / І. Льюшин. – К., 2000. – 197 с.
4. Льюшин І. Ставлення польського еміграційного уряду і польських політичних партій всередині країни до українського питання в роки Другої світової війни / І. Льюшин // Україна-Польща: важкі питання. – Варшава, 2006. – Т. 10. – С. 110–140.
5. Макарчук В. Ставлення польського емігрантського уряду до проблеми східного кордону Польщі у 1939 – 1945 рр. / В. Макарчук // Україна у Другій світовій війні: українсько-польські взаємини. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2005. – Вип. 13. – С. 189–230.
6. Партач Ч. Українська проблема в політиці польського еміграційного уряду і польського підпілля в 1939 – 1945 рр. / Ч. Партач // Україна-Польща: важкі питання. – Варшава, 1999. – Т. 4. – С. 109–121.
7. Партач Ч. Позиція польського еміграційного уряду та польських політичних партій на території Польщі стосовно українського питання / Ч. Партач // Україна-Польща: важкі питання. – Варшава, 2006. – Т. 10. – С. 78–109.
8. Тризуб. – 1939.
9. Шишкін І. Українське питання в політиці польського підпілля в роки Другої світової війни / І. Шишкін // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич, 2002. – Спецвипуск. – С. 292–304.
10. Archiwum Akt Nowych. Ministerstwo informacji i dokumentacji, (далі – AAN. MJD). – Sygn. 35. – 315 k.
11. AAN. MJD. – Sygn. 36. – 220 k.
12. Armia Krajowa w dokumentach. 1939 – 1945. – Londyn, 1989. – Т. 6.: Uzupełnienia. – 524 s.
13. Archiwum zakładu historii ruchu ludowego (далі – AZHRL), Archiwum St. Kota. – Sygn. 394. Sytuacja polityczna Ukrainy po wybuchu II wojny światowej. – 71 k.
14. AZHRL, Archiwum St. Kota. – Sygn. 399. Działalność polityczna Ukraińców w Kanadzie, powołanie UKC. – 115 k.
15. AZHRL, Archiwum St. Kota. – Sygn. 400. Działalność polityczna ukraińców w St. Ziednoczonych. – 129 k.
16. AZHRL, Archiwum St. Kota. – Sygn. 402. Stosunki polsko-ukraiński. Referat prof. Górki. – 91 k.

17. Friszke A. Rząd na obczyźnie wobec państwa podziemnego w Kraju / A. Friszke // Materiału do dziejów polskiego uchodźstwa niepodległościowego: władze RP na obczyźnie podczas II wojny światowej. – London, 1990. – 620 s.
18. Monitor Polski. – 1939. – 19. XII.
19. Partacz Cz. Kwestia ukraińska w polityce polskiego rządu na uchodźstwie i jego ekspozytur w Kraju (1939 – 1945) / Cz. Partacz. – Koszalin, 2001. – 411 s.
20. Partacz Cz. Polska wobec ukraińskich dążeń niepodległościowych w czasie II wojny światowej / Cz. Partacz, K. Łada. – Toruń, 2003. – 410 s.
21. Prawdziwa historia Polaków. Ilustrowane wypisy źródłowe. 1939 – 1945. – Warszawa, 1999. – T. 1 (1939 – 1942). – 830 s.
22. Protokoły z posiedzeń Rady ministrów Rzeczypospolitej Polskiej. – Kraków, 1994. – T. 1 (październik 1939 – czerwiec 1940). – 347 s.
23. Torzecki R. Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej / R. Torzecki. – Warszawa : [b. w.], 1993. – 349 s.
24. Wapiński R. Historia polskiej myśli politycznej XIX i XX wieku / R. Wapiński. – Gdańsk : [b. w.], 1997. – 320 s.
25. Zięba A. Ukraińcy w Kanadzie wobec Polskości i Polski (1914 – 1939) / A. Zięba. – Kraków : [b. w.], 1998. – 251 s.
26. Żaroń P. Agresja Związku Radzieckiego na Polskę 17 września 1939 r.: los jenców polskich / P. Żaroń. – Toruń : [b. w.], 1998. – 486 s.